

65.04.6(4Укр-4Зак)+65.5
Р-32

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК
ЗАКАРПАТТЯ ТА АСПЕКТИ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО
ПОГЛИНАННЯ**

**м. Ужгород
6 червня 2011 року**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДОВОЛЬЧИХ РЕСУРСІВ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

Ерфан Віталій Йосипович, асистент кафедри міжнародного бізнесу та світової політики факультету міжнародного бізнесу та міжнародного права Закарпатського державного університету

Продовольча проблема є провідною складовою економічної безпеки країни, що визначається здатністю національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави.

Продовольче забезпечення має глобальний характер та відношення до всіх груп країн, усіх народів світу, оскільки народонаселення виступало, виступає і виступатиме головним споживачем природних ресурсів, потреби в яких з розвитком цивілізації постійно зростають.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, аграрне господарювання, продовольчі комплекси, політика енергоефективності.

Регіони Українських Карпат, у тому числі Закарпатська область, виділяються вигідним географічним і геополітичним розміщенням, оскільки межують із п'ятьма європейськими державами, а саме: Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією та Молдовою. Вони перебувають на перехресті міжнародних транспортних коридорів „Північ-Південь” і „Схід-Захід”, що створює можливості запровадження досвіду суміжних країн, передусім Євросоюзу, в сфері аграрного господарювання, зовнішньоекономічних зв'язків з суб'єктами сільськогосподарського виробництва, підвищує роль цієї території і сприятиме в подальшому інтеграції України в європейські структури.

Специфічні форми прояву загальних закономірностей становлення і розвитку продовольчої безпеки визначаються численними особливостями і факторами, найбільш суттєвими серед яких є її роль і значення у забезпеченні розширеного відтворення суспільного виробництва за рахунок провідних видів економічної діяльності, зокрема секцій: А – сільське господарство, мисливство, лісове господарство; В – рибальство, рибництво, підсекції DA – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, яка є складником секції D – переробна промисловість.

Найбільш визначальними передумовами розвитку зазначених секцій КВЕД, які безпосередньо стосуються продовольчої безпеки в конкретному регіоні, є [14, 111, 112]:

- 1) сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування сировини з метою виробництва продукції харчової промисловості;
- 2) достатня кількість виробничих потужностей сучасного матеріально-технічного оснащення і технічного рівня, що спроможні забезпечити ефективну переробку місцевої сировини у високоякісні продукти харчування;
- 3) розвинена виробнича і соціальна інфраструктура, спроможна забезпечити ефективний розвиток виробництва продовольства;
- 4) розвиток ринків збуту продовольчих товарів, мережі підприємств оптової і роздрібною торгівлі продовольчими товарами;
- 5) розвиток мережі транспортування продовольчих товарів із місць їх виробництва до споживачів;
- 6) кваліфіковані трудові ресурси, спроможні забезпечити ефективний розвиток виробництва і реалізацію харчових продуктів;
- 7) довгострокова практика розвитку провідних видів економічної діяльності зазначених секцій КВЕД;
- 8) сприятливе геополітичне положення регіону, яке дає змогу на основі всебічного використання переваг територіального поділу праці формувати розвинений експортний потенціал продовольчих товарів, виходити в конкурентній боротьбі на регіональні й світовий ринки продовольства.

Одними з найбільш поширених і важливих показників розміщення об'єктів аграрного виробництва, рибицтва, лісового господарства та харчової промисловості є кількість їх підприємств, зосереджених у різних регіонах, їх питома вага в загальній кількості підприємств, обсяг продовольчої продукції, що виробляється в окремих регіонах, її питома вага в загальному обсязі продукції.

У кожному з регіонів склалися і функціонують продовольчі комплекси агропромислового виробництва, рибицтва та лісового господарства відповідної спеціалізації, оскільки в одних регіонах вони можуть бути ширші за набором галузей та видів економічної діяльності, а в інших – вузьчі.

Розвиток продуктивних сил сприяє поглибленню регіональної спеціалізації, концентрації зусиль регіональних сфер продовольчої безпеки на виробництві тих видів продукції, для яких на території області чи району склалися найсприятливіші умови. Найважливішим елементом агропромислового та продовольчого комплексів, їх матеріально-речових носіїв є продуктивні сили. Вони є чинниками, що забезпечують перетворення речовини природи відповідно до потреб людей, створюють матеріальні й духовні блага і визначають зростання продуктивності суспільної праці. Разом з техніко-економічними відносинами (відносинами спеціалізації, кооперування виробництва, його концентрації та ін.) продуктивні сили створюють технологічний спосіб агропромислового виробництва. Особлива роль серед них належить землі, яка в сільському господарстві використовується як засіб, так і предмет праці. „У сільському господарстві земля є головним засобом виробництва. На відміну від інших засобів виробництва, за правильного використання вона постійно відновлює свою родючість, більше того, якісно поліпшується. Її природна родючість неоднакова в різних природно-кліматичних умовах. Тому в землеробстві праця однакової кваліфікації і фондоозброєності дає різні результати залежно від природних умов, тобто продуктивність праці тут визначається, передусім, продуктивністю природних факторів” [10, 65].

У „Економічній енциклопедії” відмічається, що „передумова – пропозиція, що розглядається як справжня і є відправним пунктом у

процесі прийняття рішення” [4, с. 713]. Характерною передумовою для України, до проголошення її незалежності, було те, що стосовно техніко-економічних відносин економіка нашої держави в межах СРСР була відкритою. Свідченням цього є те, що в народногосподарському комплексі до 80 % виробництва товарів не мало завершеного технологічного циклу. Проте щодо світогосподарських зв'язків економічна система України, як у цілому і СРСР, була закритою (на СРСР наприкінці 80-х років ХХ ст. припадало лише 4 % світового експорту, хоча він виробляв до 14 % світового матеріального продукту) [4, 395].

Перехід України до нової системи координат, якою в пострадянський період став ринок, можливий лише за умови трансформації відносин власності, передусім подолання державного монополізму. Таким є шлях роздержавлення і приватизації економіки та виникнення в результаті цього плюралізму форм привласнення. Лише в такий спосіб можна розв'язати вкрай загострені суперечності між продуктивними силами і виробничими відносинами, між виробництвом і командно-адміністративними методами господарювання, між інтересами особи, підприємства і суспільства [10, 84].

Аналіз показників соціально-економічного розвитку країни та її регіонів цілком логічно починати з узагальнення чинників, що зумовлюють цей розвиток, особливо в перехідний період. Усі чинники частіше за все поділяють на зовнішні та внутрішні [10, 31], що, зокрема, відображає рис. 1.

Серед зовнішніх чинників (рис. 1) для будь-якої держави, в тому числі й її регіонів, важливе значення має політична ситуація в країнах, що межують з нею (регіоном), та у світі в цілому. Це зумовлено тим, що Україна не може залишатися байдужою до ситуації, що складається у світі, та ігнорувати якість політичних та економічних відносин з іншими країнами.

Транспортна доступність Закарпатської області стимулює ріст спільного підприємництва, сприяє інвестуванню коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів в аграрний сектор економіки краю та підприємства харчової промисловості. Станом на 01.01 2010 р. із усіх

355,0 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, які надійшли в область, у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (підсекція DA, за КВЕД відноситься до секції D – переробна промисловість) було вкладено 41,3, або 11,6 % проти 18,1 млн. дол. США на початок 2006 р. [17, 240].

Рис. 1. Основні чинники формування передумов розвитку країни та її регіонів [12, с. 32].

Серед зовнішніх чинників досить важливим є реноме країни та її регіонів на ринку інвестицій, що значною мірою залежить від рівня законодавчого захисту іноземних інвестицій та можливості вивозу прибутків [12]. Інвестиційну привабливість України, в тому числі Закарпатської області, за видами економічної діяльності характеризує табл. 1.

Показники табл. 1 свідчать, що для іноземного інвестування загалом, у тому числі за видами економічної діяльності, характерні такі тенденції та динаміка:

- у 2009 р. порівняно з 2006 р. прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в економіку України зросли більше ніж у 2,1 раза, або на 18,8 млрд. дол. США, а порівняно з 2008 р. – в 1,2 раза, або на 6,2 млрд. дол., а в Закарпатській області відповідно в 3,4 раза, або на 101 млн. дол., а порівняно з 2008 р. зменшились на 2,8 %, або на 9,5 млн. дол. США;
- регіон значно відстає від України в обсягах ПІІ в розрахунку на 1 особу. Так, якщо в економіку України у 2006 р. на 1 особу було внесено 359,9, то в Закарпатську область – тільки 210,0 дол. США, а в 2009 р. відповідно 775,3 та 286,9 дол. США;
- в аналізованих видах економічної діяльності у сфері продовольчої безпеки частка ПІІ в економіку України у 2006 р. становила 10,5 % до всього обсягу таких інвестицій, у Закарпатській області 19,4 %, у 2009 р. відповідно найбільш привабливою для іноземних інвестицій є підсекція DA – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, на яку в 2006 р. припадало 6,9 % всіх іноземних інвестицій України та 15,4 % – у Закарпатті;
- приріст іноземних інвестицій у продовольчу сферу України хоч і має наростаючу тенденцію, але проходить значно повільніше порівняно з такою тенденцією щодо всього обсягу ПІІ; у Закарпатській області, навпаки, спостерігається протилежна тенденція.

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції в Україну та Закарпатську область за видами економічної діяльності* (на початок року; млн. дол. США)

Види економічної діяльності	Секції та інші підроз-діли КВЕД	Україна				В току числі Закарпатська область					
		2006	2008	2009	2009, % до:		2006	2008	2009	2009, % до:	
					2006	2008				2006	2008
Всього		16890,0	29542,7	35723,4	211,5	120,9	244,3	345,3	335,8	137,4	97,2
в тому числі на 1 особу,		359,9	637,7	775,3	215,4	121,6	210,0	278,4	286,9	136,6	103,1
За провідними видами економічної діяльності у продовольчій сфері											
Сільське господарство, лісництво, лісове господарство	Секція А	298,6	557,1	803,2	269,0	144,2	4,9	3,0	3,0	61,2	100,0
сільське госпо-дарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	Розділ 01	292,0	552,7	799,0	273,6	144,5	1,5	1,7	1,6	106,7	94,1
лісове господарство	Розділ 02	6,6	4,4	4,2	63,6	95,4	3,3	1,4	1,4	42,4	100,0
Рибальство, рибництво	Секція В	2,1	0,5	5,3	252,4	1060,0	-	-	-	-	-
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Підсекція DA	1169,3	1564,0	1655,5	141,6	105,8	37,6	41,7	39,9	106,1	95,7
Разом:		1768,6	2678,7	3267,2	184,7	122,0	47,3	47,8	45,9	97,0	96,0
Аналізовані види, % до підсумку		10,5	9,1	9,1	x	x	19,4	13,87	13,7	x	x
В тому числі, Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Секція А	1,8	1,9	2,2	x	x	2,0	0,9	0,9	x	x
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Підсекція DA	6,9	5,3	4,6	x	x	15,4	12,1	11,9	x	x

* Розраховано за джерелами: [16, с. 748, 749; 40, с. 271; 178, с. 273; 183, с. 273].

У ринковому середовищі для держави та її регіонів досить важливим чинником, безперечно, є стан торгово-економічних відносин із сусідніми та іншими країнами світу, зокрема наявність квот та обсяги експорту й імпорту певних товарів, тарифних та інших обмежень [12, 32]. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати експортно-імпортні операції Закарпатської області, в тому числі в продовольчій сфері, межі якої на північному заході, заході й півдні співпадають з державним кордоном України з сусідніми країнами, а саме: Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Зовнішньоторговельні економічні відносини регіону із зарубіжжям у продовольчій сфері відображає табл. 2.

У товарній структурі експорту-імпорту Закарпатської області як усіма товарами, так і продовольчою продукцією переважає імпорт над експортом, унаслідок чого сальдо зовнішньої торгівлі товарами в усі аналізовані роки було негативним, у тому числі продовольчою продукцією, за винятком 2009 р.

Таблиця 2. Товарна структура експорту-імпорту продовольчої продукції Закарпатської області* (млн. дол. США)

	Експорт				Імпорт			
	2005	2008	2009	2009, % до 2005	2005	2008	2009	2009, % до 2005
Всього	552,3	1220,6	935,0	169,3	686,4	1866,1	952,9	138,8
<i>У тому числі продовольча продукція</i>								
Живі тварини; продукти тваринного походження	3,6	0,02	-	-	3,5	6,1	2,7	77,1
Продукти рослинного походження	9,5	7,0	14,5	152,6	1,6	6,6	4,5	281,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,05	-	-	-	0,1	0,3	0,5	500,0
Готові харчові продукти	17,8	47,6	37,7	211,8	13,9	46,5	29,8	214,4
Разом:	30,95	54,6	52,2	168,7	19,1	59,5	37,5	196,3
Аналізовані види, % до всього	5,6	4,5	5,6	x	2,8	3,2	3,9	x

*Розраховано за джерелом: [17, с. 223, 224].

Вигоди географічного й гео економічного розташування регіону не обмежуються наведеним переліком, оскільки сюди ще можна віднести інші фактори, що забезпечують економічну, такі продовольчу безпеку, а саме [7, 180]: можливість використання альтернативних джерел електроенергії, будівництво мінігідроелектростанцій і використання потужності малих рік та потоків (кількість їх становить 9429), встановлення вітроенергетичних установок, які б виробляли дешеву електроенергію. Окремі сільськогосподарські та спеціалізовані (несільськогосподарські) підприємства мають можливість збільшити розлив і реалізацію мінеральних вод із джерел родовищ, що знаходяться на їх території. Незначною мірою поки що використовуються підземні термальні води, що могло б сприяти розвитку тепличного господарства, зокрема його обігріву з метою нарощування виробництва овочевої продукції.

Таблиця 3. Зовнішня торгівля товарами Закарпатської області з сусідніми державами – членами ЄС та засновниками Карпатського євро регіону (КЄ)* (млн. дол. США)

Сусідні держави – засновники КЄ	Експорт товарів				Імпорт товарів				Сальдо		
	2004	2008	2009	2009, % до 2008	2004	2008	2009	2009, % до 2008	2004	2008	2009
Польща	16,7	52,5	38,8	73,9	6,1	51,0	24,2	47,4	10,6	1,5	14,6
Румунія	0,2	15,4	16,5	107,1	1,6	13,7	9,9	72,3	-1,4	1,7	6,6
Словаччина	41,4	102,7	65,9	64,2	20,8	103,8	27,6	26,6	20,6	-1,1	38,3
Угорщина	166,4	612,4	424,2	69,3	76,3	409,7	106,2	25,9	90,1	202,7	318,0
Разом:	224,7	783,0	545,4	69,6	104,8	578,2	167,9	29,0	119,9	204,8	377,5
Довідково з країнами:											
світу	605,5	1220,8	935,0	76,6	614,4	1866,1	952,9	51,1	-8,9	-645,3	-17,9
Європи	502,6	1133,4	849,7	75,0	514,1	1584,0	616,8	38,9	-11,5	-450,6	232,9
Торгівля Закарпатської області з аналізованими країнами, % до:											
країн світу	37,1	64,1	58,3	x	17,1	31,0	17,6	x	x	x	x
країн Європи	44,7	69,1	64,2	x	20,4	36,5	27,2	x	x	x	x

*Розраховано за джерелами: [15, с. 558, 559, 621, 622; 40, с. 49, 50; 181, с. 597, 598, 644, 645].

У географічній структурі зовнішньої торгівлі Закарпатської області товарами значну роль відіграють сусідні держави-члени Євросоюзу останньої і передостанньої хвиль його розширення (2004, 2007 р.) (табл. 3).

- у цілому експорт товарів у ці країни в 2009 р. збільшився у 2,4 раза або на 320,7 млн. дол. США порівняно з 2004 р., а з 2008 р. навпаки зменшився у 1,4 рази або на 237,6 млн. дол., імпорт відповідно у 1,6 або на 63,1 млн. дол. та зменшився порівняно з 2008 р. у 3,4 раза, або на 410,3 млн. дол. США;
- найбільші обсяги в експорті-імпорті товарів припадають на Угорщину, в меншій – на Словаччину та Польщу. В Румунію експорт товарів за цей період зріс у 82,5 разів (з 0,2 до 16,5 млн. дол. США), а імпорт майже у 6,2 раза (з 1,6 до 9,9 млн. дол. США) порівняно з 2004 р. Однак у 2009 р. порівняно з 2008 р. імпорт товарів знизився в 1,4 раза або на 3,8 млн. дол. США;
- аналізовані сусідні держави – засновники Карпатського євро-регіону – є основними партнерами регіону в експорті товарів, оскільки у 2009 р. частка аналізованих країн на світовому ринку товарів становила 58,3 %, а до країн Європи – 64,2 %. З аналізованих країн імпортується більше третини товарів стосовно усіх західноєвропейських країн;
- загалом сальдо торгівлі регіону з сусідніми державами було позитивним в усіх аналізованих роках, в тому числі й з країнами Європи в цілому, у той час як з країнами світу цей показник від’ємний.

Отже, можна стверджувати, що вигоди геоелектричного та географічного розташування Закарпаття безпосередньо впливають на можливості розширеного відтворення продовольчої сфери та сприяють раціональному використанню сукупності еколого-економічних та соціальних особливостей регіону нині й у майбутньому.

Відповідно до організаційних і методологічних принципів ведення ЄДРПОУ (Єдиний державний реєстр підприємств та

організацій України) та державних статистичних класифікацій суб'єкти господарювання класифікуються за організаційно-правовою формою господарювання, видами економічної діяльності (рис. 2), адміністративно-територіальною належністю тощо [17, 73].

Рис. 2. Структура суб'єктів ЄДРПОУ Закарпатської області за видами економічної діяльності (на 1 січня 2010р.; відсотків) [17, с.74]

У структурі суб'єктів ЄДРПОУ Закарпатської області на сільське, лісове господарство та рибальство припадало 10,9 %, а в Україні – 7,0 % до загальної кількості суб'єктів (рис. 2). Водночас на промисловість регіону припадає 11,2 % до всіх суб'єктів ЄДРПОУ, в той час як в Україні – 10,0 %. Однак у промисловості не виділяється кількість суб'єктів у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів по Україні [18, 83].

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за провідними секціями видів економічної діяльності регіону, які формують продовольчу безпеку, представлено у табл. 4.

Таблиця 4. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за видами економічної діяльності продовольчої сфери* (на початок року; од.)

Види економічної діяльності у продовольчій сфері	Секції та інші підрозділи КВЕД	2001	2009	2010	2010, % до:	
					2001	2009
Усього		15476	20510	20747	134,1	101,2
Сільське, господарство, мисливство, лісове господарство	Секція А	1616	2280	2264	140,1	99,3
Рибальство, рибництво	Секція В	14	63	60	428,6	95,2
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Підсекція DA (у складі секції D – переробна промисловість)	448	427	425	94,9	99,5
Разом:		2078	2770	2749	663,6	294,0
Види економічної діяльності у продовольчій сфері, % до підсумку		13,4	13,5	13,3	X	x

*Розраховано за джерелом: [18, с. 74].

Показники табл. 4 свідчать про те, що до 2010 р. кількість суб'єктів ЄДРПОУ за всіма видами економічної діяльності мала зростаючу тенденцію, оскільки порівняно з 2001 р. збільшилася на 34,1 %, а проти 2009 р. – на 1,2 %. У продовольчій сфері характерна спадна тенденція щодо кількості суб'єктів ЄДРПОУ за видами економічної діяльності. Однак кількість суб'єктів ЄДРПОУ за видами економічної діяльності не характеризує рівень продовольчої безпеки. На нашу думку, більш узагальнюючим показником є рівень забезпеченості земельними ресурсами сільськогосподарського призначення, що характеризує додаток А, з якого видно, що в Україні частка ріллі у площі сільгоспугідь у 1990 р. займала 80,7 % (33,4 із 41,4 млн. га), а в 2009 р. 84,6 % (30,9 із 36,6 млн. га), що свідчить про високу їх розораність. Водночас у Закарпатській області частка ріллі у сільгоспугіддях у 1990 р. становила 45,4, а в 2009 р. – 47,9 %, що засвідчує недостатній рівень продовольчої безпеки регіону у вирощуванні та переробці зернових культур [6, 41-43].

Продовольча безпека регіону формується і за рахунок наявності значних площ полонинських угідь та їх природно-ресурсної бази (табл. 5). Лише в Закарпатській області налічується 186,0 тис.га

сіножатей та пасовищ (станом на 01.01.2010 р.), більшість з яких розташовані на полонинах – субальпійських луках Українських Карпат. Найбільші площі полонинських лук розташовані в районах: Рахівському, Тячівському, Міжгірському, Хустському, Свалявському [17, 111]. На сіножаті та пасовища припадає 45,7 % всіх сільськогосподарських угідь регіону (табл. 5), у передгірній – 54,9 %, в гірській – 72,8 %, у той час як у низинній природно-економічній зоні тільки 24,9 % до загальної площі сільгоспугідь цих зон. У гірській зоні площа сіножатей та пасовищ перевершує площу ріллі у 2,3 раза.

Таблиця 5. Земельна площа та сільськогосподарські угіддя в розрізі районів і природно-економічних зон Закарпатської області* (на 1 січня 2010 р., тис.га)

Райони області	Загальна земельна площа	У тому числі сільськогосподарські угіддя	З них:		Сіножаті та пасовища, % до загальної площі сільгоспугідь
			Рілля	сіножаті та пасовища	
По області	1275,3	406,5	194,6	186,0	45,8
Низинна природно-економічна зона					
Берегівський	65,4	44,4	33,1	8,6	19,4
Виноградівський	69,7	43,6	30,8	10,2	23,4
Мукачівський	102,5	54,2	35,9	14,2	26,2
Ужгородський	90,2	47,2	29,3	14,2	30,1
Разом:	327,8	189,4	129,1	47,2	24,9
Передгірна природно-економічна зона					
Іршавський	94,4	34,2	15,2	15,3	44,7
Тячівський	181,8	38,9	9,3	25,5	65,6
Хустський	99,7	34,5	12,3	18,3	53,0
Разом:	375,9	107,6	36,8	59,1	54,9
Гірська природно-економічна зона					
Великоберезнянський	81,0	15,4	4,7	10,6	68,8
Воловецький	54,4	13,4	5,5	7,6	56,7
Міжгірський	116,6	28,6	8,0	20,6	72,0
Перечинський	63,1	14,2	5,3	8,7	61,3
Рахівський	189,2	27,1	1,9	25,0	92,3
Свалявський	67,3	10,8	3,3	7,2	66,7
Разом:	571,6	109,5	28,7	79,7	72,8
Природно-економічні зони, % до області					
Низинна	25,7	46,6	66,3	25,4	x
Передгірна	29,5	26,5	18,9	31,8	x
Гірська	44,8	26,9	14,7	42,8	x

*Розраховано за джерелом: [17, с.111; 44, с. 100-105].

Отже, враховуючи наявність незначних площ орних земель у гірській та передгірній природно-економічних зонах, і несприятливі умови для ведення сільськогосподарського виробництва (малоконтурність земель сільськогосподарського призначення, вертикальну зональність, значно менший вегетаційний період порівняно з низинною природно-економічною зоною тощо), які неспроможні вирішити свою продовольчу безпеку в основних видах рослинницької продукції, доцільно їх спеціалізувати на вирощуванні та виробництві продукції тваринництва, оскільки все наявне поголів'я основних видів тваринництва, яке налічується в господарствах гірських районів регіону, має змогу протягом 100-115 днів у році випасатися на полонинах, а це вагомий резерв виробництва тваринницької продукції в горах. Низка чинників, до яких належать: гірський рельєф, клімат, пасовищні трави, в тому числі й лікарські, сприяють відгодівлі здорового молодняка та виробництву високоякісної продукції тваринництва. Незаперечним є факт, що потенціал полонинських угідь далеко не використаний, але для підвищення їх продуктивності необхідні певні капіталовкладення й апарат управління, який постійно буде займатися відтворенням продуктивності пасовищ та їх утриманням [13, 156].

Природно-ресурсна база продукції побічного лісокористування характеризується значними площами рентонесучих лісових угідь із їстівними грибами і становить 28,8 тис.га (з експлуатаційним запасом – 2,1 тис.тонн), з них 10,6 тис.га і 330 тонн – білі гриби; 2,1 тис.га і 148 т – підосичники і підберезники, решта – інші види грибів. Площа рентонесучих лісових угідь з найбільш поширеними видами угідь становить 22,2 тис.га (з експлуатаційним запасом у середньоврожайні роки понад 3 тис.тонн), з яких на ожинники припадає 61,8%, малинники – 29,4%, а чорниць – 8,8% до всіх площ з такими видами продукції побічного лісокористування [7, 61, 62]. Зокрема, в середньому на 1 мешканця регіону припадає майже 2 кг грибів та 10 кг лісоягідної продукції (без урахування природно-заповідного фонду), а в гірській зоні відповідно 2 та 13 кг. Отже, лісова продукція побічного користування регіону суттєво підвищує продовольчу базу виробництва харчових продуктів та напоїв [3, 451-459].

Природно-ресурсна база продукції побічного лісокористування є істотним резервом для продовольчої сфери регіону, оскільки ліси та лісовкриті площі займають найбільшу частку стосовно всіх земель (табл. 6). Особливо проявляються порівняльні переваги регіону стосовно наявності лісів та лісовкритих площ. Так,

- *по-перше*, площа таких земель у Закарпатській області на початок 2010 р. становила 56,8 % (724,2 із 1275,2 тис. га) до всіх земель, у той час як в Україні тільки 17,5 % (10,6 із 60,4 млн. га).
- *По-друге*, якщо відношення площі усіх земель регіону до загальної площі України становить 2,1 %, то земель сільськогосподарського призначення – тільки 1,1 %, а лісів та лісовкритих площ – 6,8 %.
- *По-третє*, переважання лісів та лісовкритих площ у загальній площі усіх земель регіону обумовлює наявність значної кількості продукції побічного користування лісу для потреб харчової промисловості.

Таблиця 6. Земельний фонд України та Закарпатської області*
(на 1 січня 2010 р.; тис. га)

Україна та Закарпатська область	Усього земель	В тому числі					% до всіх земель	
		землі сільськогосподарського призначення	ліси та лісовкриті площі	забудовані землі	землі під водою	інші землі	сільськогосподарських угідь	лісів та лісовкритих площ
Україна	60354,8	42813,7	10591,9	2499,1	2423,2	2026,9	70,9	17,5
в тому числі Закарпатська область	1275,2	452,6	724,1	45,9	18,3	15,0	35,5	56,8
Закарпаття, % до України	2,1	1,1	6,8	1,8	1,0	1,0	X	x

*Розраховано за джерелом: [17, с. 520 ; 183, с. 515].

Незначну частку в загальній площі земель регіону займають землі під водою (1,4 %, або 18,3 із 1275,2 тис. га). У структурі аналогічних земель України землі під водою регіону займають 0,8 %. Карпатські річки, особливо закарпатські, мають гірський характер,

оскільки їм властиві значне пониження русел, швидка течія, незначна глибина та велика кількість природних і штучних перепадів. Нахили русел найбільші в зоні Говерляньського потоку – 75 м/км, Чорної Тиси – 19 м/км, Білого Черемоша – 14 м/км; Тересви і Дністра – 6 м/км, Стрия – 3,3 м/км [1, 44].

За водозабезпеченістю Закарпатська область займає перше місце в державі. Гідроенергетичний потенціал річок регіону становить $\frac{1}{4}$ потенціалу України. Область надзвичайно багата на водні ресурси, на її території беруть початок 9429 рік, річок і потічків, знаходиться 137 природних і штучних водойм. Загальна площа водного басейну області становить 15 тис. га. Проте проблема питного водопостачання існує майже в кожному місті та селищі [19, 15].

У піднесенні економіки області ключовою є політика енергоефективності: самоенергозабезпечення та енергозбереження у виробництві продовольчої продукції за рахунок гідроенергетичних ресурсів регіону. За розрахунками Державного проектного інституту „Львівський Промбудпроект”, сумарний потенціал гідроенергетичних ресурсів регіону становить понад 45 млрд. кВт год на рік, з них 30 млрд. кВт є реальними для освоєння, що у багато разів перевищує потреби області [5].

Наявні проектні напрацювання ВАТ „Гідропроект” (м. Харків) та Державного проектного інституту „Львівський Промбудпроект” передбачають будівництво 33 ГЕС потужністю від 2 МВт до 28 МВт (тобто малих і середніх ГЕС), які пропонують розташувати у середній та низинній ділянках гірських річок Тиса, Тересва та Ріка [11, с. 97]. У Програмі енергозабезпечення Закарпатської області особливе значення приділяється створенню мікро-ГЕС (≤ 100 кВт). Їх будівництво потребує незначних затрат, швидко реалізується (не заморожуються кошти) і окупається. При цьому мікро-ГЕС ні в якому разі не слід розглядати як альтернативу програмі освоєння ГЕС малої і середньої потужності. Це повинна бути програма, яка логічно доповнює програму більш потужної гідроенергетики і дасть можливість краще і раціональніше використати багаті водні ресурси краю.

Отже, освоєння гідrorесурсного потенціалу дозволить вирішити важливі проблеми економічної та продовольчої безпеки регіону: протипаводкового захисту та комплексного використання водних ресурсів для рекреації, розвитку рибного господарства, водозабезпечення населених пунктів і виробничих потреб промисловості й аграрного сектора, приведення до природоохоронних вимог господарської діяльності у басейнах річок та інше. Науковці відносять питну воду до глобального продовольчого ресурсу, оскільки головним споживачем цих ресурсів є сільське господарство, на яке припадає до 70 % загальних обсягів спожитої води. Зокрема, для вирощування однієї тонни сухої речовини урожаю потрібно 300-500 т води, в той час як для виробництва 1 т заліза – близько 17 т [20]. У трансформованому вигляді наведемо дані щодо потреб води для виробництва деяких видів продукції АПК із розрахунку на 1 т: пшениці – 1200 т, рису – 2700 т, кукурудзи – 4500 т, картоплі – 160 т, сої – 2300, яловичини – 15000 т, свинини – 6000 т, м'яса птиці – 2800 т, молока – 900 т, сиру – 3500 т [8, 39]. Слід також зазначити, що якщо промисловість повертає у світовий водний басейн 95 % спожитої води, людина – до 90 %, то сільське господарство лише 50 %, оскільки значна її частка дренажується ґрунтом або випаровується у повітря [21].

За прогнозом експертів, зростання чисельності населення зумовить збільшення потреб у продовольстві до 2050 р. на 70-90 %. Водночас внаслідок зростаючої нестачі води для сільськогосподарського виробництва щорічний обсяг світового урожаю може скоротитися на 30 % [2, 451]. Тому ми підтримуємо думку вітчизняних науковців, що як на рівні кожної країни, не виключаючи й Україну, так і на світовому рівні потрібна термінова розробка і впровадження програм формування сталого зростаючого сільського господарства, що базуватиметься на інтенсивних водозберігаючих технологіях, за якого темпи приросту виробництва випереджуватимуть темпи приросту населення.

Отже, продовольча безпека в наших дослідженнях розглядається у ширшому діапазоні, оскільки в її основу закладено провідні секції КВЕД, зокрема:

А – сільське господарство, мисливство, лісове господарство;

В – рибальство, рибицтво, підсекції ДА – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, яка є складовою секції

С – переробна промисловість.

Проведені автором дослідження свідчать, що Закарпатська область недостатньо забезпечена сільськогосподарськими угіддями, передусім орними землями та посівними площами, внаслідок чого низьким є рівень продовольчої безпеки регіону у вирощуванні та переробці зернових культур. На продовольчу безпеку регіону, особливо у виробництві тваринницької продукції, негативний вплив справило двократне зменшення площ кормових культур, а також ліквідація тваринницьких комплексів, що призвело до різкого зниження основних видів поголів'я тваринництва.

Незначну роль у забезпеченні продовольчими ресурсами відіграє рибальство, рибицтво. В умовах області суттєва роль у продовольчій безпеці належить продукції побічного користування лісу. На внутрірегіональному рівні найнижчою є забезпеченість орними землями у гірській та передгірній природно-економічних зонах, що свідчить про низький рівень їх продовольчого забезпечення.

Food problem is the leading component of economic security, defined by the ability of the national economy to the expanded reproduction to meet on a certain level needs of the public and the state.

Food supply is global and relevant to all groups of countries, all peoples of the world population since acted, acts and will act as the main consumer of natural resources, the need for the development of civilization are constantly increasing.

The keywords: food security, economic security, agricultural farming, food systems, energy policy.

Список використаної літератури:

- 1) Воропай Л. І. Українські Карпати / Л. І. Воропай, М. О. Куниця. – К. : Радянська школа, 1966. – 167 с.
- 2) Глобальна продовольча безпека / О. Г. Білорус, М. В. Зубець, П.Т. Саблук, В. І. Власов. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2009. – 486 с.
- 3) Дяченко Б. Ресурсний потенціал окремих найбільш розповсюджених видів продукції недеревного рослинного походження лісового комплексу Закарпаття / Б. Дяченко, П. Студеняк, І. Дяченко та ін. // Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні та соціальні моделі: матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Ужгород: Патент, 2001. – 550 с.
- 4) Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. / Редакційна рада : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. – Т. 1 / [Відп. редактор Мочерний С. В.]. – 2002.
- 5) Енергетична програма Закарпатської області до 2015 року. – Ужгород, 1997. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carpathia.gov.ua/ua/153.htm>
- 6) Ерфан В. Й. Земельно-ресурсний потенціал у продовольчому забезпеченні регіону / М. В. Газуда, В. Й. Ерфан // Актуальные проблемы социально-экономического развития регионов : Тезисы докладов III Международной научно-практической конференции. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2010. - С. 41-43.
- 7) Мікловда В. П. Агропромислове виробництво регіону в умовах ринкових трансформацій / В. П. Мікловда, М. В. Газуда. – Ужгород : Ліра, 2008. – 224 с.
- 8) Новые проблемы мирового сельского хозяйства // Экономика сельского хозяйства России. – 2006. - № 8. – С. 39.
- 9) Основи економічної теорії: [підручник]: У 2 кн. Кн. 2: Підприємництво, маркетинг, менеджмент. Відтворення в національному та світовому господарстві/ Ю. В. Ніколенко, М. М. Діденко, А. В. Шегда та ін. – К.: Либідь, 1994. – 272 с.

- 10) Перехідна економіка: [підручник] /В.М.Гесць, Є.Г.Панченко, Е.М.Лібанова та ін.; за ред. В. М. Гейця. – К.: Вища шк., 2003. – 591 с.
- 11) Поп С. С. Природні ресурси Закарпаття / С. С. Поп. – Ужгород : Спектраль, 2002. – 296 с.
- 12) Прадун В.П. Сталій розвиток регіональних і агропромислових комплексів / В. П. Прадун; НАН України. Об'єдн. ін-т економіки. – Київ, 2005. – 256 с.
- 13) Природні багатства Закарпаття/(Кол. авт.; упоряд. В.Л.Боднар). – Ужгород: Карпати, 1987. – 284 с.
- 14) Продовольчий комплекс України : стан і перспективи розвитку / Л. В. Дейнеко, А. О. Коваленко, П. І. Коренюк, Е. І. Шелудько; за ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : Наук. думка, 2007. – 276 с.
- 15) Статистичний збірник „Регіони України”/ за ред. О. Г. Осауленка. – Ч. II. – К., 2007. – 823 с.
- 16) Статистичний збірник „Регіони України”/ Державний комітет статистики України, 2010; за ред. О. Г. Осауленка. – Ч. II. – К., 2010. – 807 с.
- 17) Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 /Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2010. – 543 с.
- 18) Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державне підприємство „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 566 с.
- 19) Стратегія економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/150.htm>
- 20) Allen S. W. Conserving national resources: Principles and Practice in a Democracy. – New York, Toronto, London: The Grow-Hill Book Company, Inc. – 1955. – 347 p.
- 21) Unlocking the water potential agriculture. – FAO: Rome, 2003. – 62 p.